

RECENZJE

Badania nad bizantyńskimi elitami wojskowymi na Uniwersytecie Łódzkim. Wokół monografii: Mirosław J. Leszka, Szymon Wierzbiński, *Strategoí: early Byzantine military commanders in the times of Zeno and Anastasius I (474–518)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź–Kraków 2024, ss. 302 [=„Byzantina Lodziensia”, t. L]

<https://doi.org/10.14746/bp.2025.32.18>

Prezentowana tu monografia, autorstwa zmarłego w sierpniu ubiegłego roku prof. dr. hab. Mirosława J. Leszki z Katedry Historii Bizancjum UŁ oraz dr. Szymona Wierzbińskiego, absolwenta studiów historycznych na Uniwersytecie Łódzkim, obecnie adiunkta w Zakładzie Humanistyki Politechniki Łódzkiej, została opublikowana jesienią 2024 r. w ramach serii naukowej „Byzantina Lodziensia” w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego, we współpracy z Wydawnictwem Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i prestiżową oficyną Columbia University Press, zapewniającą jej szeroki, międzynarodowy kolportaż. Książkę tę można uznać za swoiste zwieńczenie, zamknięcie wieloletnich badań prof. Mirosława J. Leszki nad historią militarną, polityczną i społeczną cesarstwa bizantyńskiego w V–VI w., które od 1 VII 2019 r. do 30 VI 2024 r. kontynuował i pogłębiał w ramach kierowanego przez siebie projektu Narodowego Centrum Nauki pt. *Wschodniorzymskie elity wojskowe od Teodozjusza II do Anastazjusza I (408–518). Studium społeczno-polityczne*. Realizacja tego grantu stanowiła niewątpliwie jedną z najszerzej zakrojonych inicjatyw naukowych Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. prof. Waldemara Cerana, *Ceraneum* UŁ, a jej nadrzędnym celem było zrekonstruowanie wyłaniającego się z przekazów źródłowych obrazu wczesnobizantyńskich elit wojskowych (rozumianych jako grupa społeczna, obejmująca przede wszystkim osoby pełniące najwyższe funkcje dowódcze w armii imperium) oraz ich wpływu na sytuację w cesarstwie wschodnim za panowania Teodozjusza II, Marcjana, Leona I, Leona II, Zenona i Anastazjusza I. W toku studiów w polu zainteresowania prof. Mirosława J. Leszki i członków jego grupy badawczej znalazły się zatem takie zagadnienia, jak np. złożone relacje między kolejnymi cesarzami i dowódcami wojskowymi, czy też tożsamość etniczna i przynależność religijno-konfesyjna poszczególnych reprezentantów analizowanej grupy.

W tym miejscu godny odnotowania jest jeszcze inny aspekt: jednym z najważniejszych zadań omawianego projektu był w zamierzeniach prof. Mirosława J. Leszki rozwój zespołu naukowego i wspieranie młodej kadry w ramach łódzkiego środowiska bizantynistycznego i Centrum *Ceraneum*, tj. umożliwienie kontynuowania pracy badawczej po uzyskaniu stopnia doktora, a jednocześnie udoskonalenia swych kompetencji w zakresie warsztatu historyka osobom, których prace doktorskie powstawały w Katedrze Historii Bizancjum UŁ. „Abyście mogli wypłynąć na szerokie naukowe wody”, jak zwykł mawiać Profesor. Kierując się tymi przesłankami do współpracy w ramach projektu zaprosił więc czterech zdolnych młodych uczonych: dr. Szymona Wierzbińskiego (ze stopniem doktora nadanym w 2013 r.), dr. Andrzeja Kompę (w 2014 r.), dr. Andrzeja Hołaskę (w 2018 r.) i dr. Łukasza Pigońskiego (w 2021 r.).

W toku projektu powstały – łącznie z recenzowaną monografią – aż cztery publikacje książkowe. Elity wojskowe w cesarstwie wschodniorzymskim za panowania Teodozjusza II (408–450), Marcjana (450–457) i Leona I (457–474) obrał za temat swoich badań dr Łukasz Pigoński. Ich efektem stała się dysertacja doktorska, która następnie, w rozszerzonej formule, ukazała się jako 47. tom serii „Byzantyna Łodziensia”¹. Sytuację badanej grupy za rządów Zenona (474–491) i Anastazjusza I (491–518) prof. Mirosław J. Leszka poddał natomiast analizie razem z dr. Szymonem Wierzbińskim. Rezultaty ich wspólnych studiów zostały opublikowane w postaci dwóch monografii, najpierw tej wydanej w języku polskim², a następnie – prezentowanej tu anglojęzycznej. Co więcej, współpraca obu uczonych zaowocowała też opracowaniem, opatrzonej wyczerpującym komentarzem naukowym oraz przekładem na język polski, edycji krytycznej kroniki Komesa Marcelina z pierwszej połowy VI w. (wraz z jej anonimową kontynuacją)³. W ramach projektu powstało też osiemnaście artykułów naukowych, rozdziałów w monografiach wieloautorskich i tekstów recenzyjnych. Kilka z nich zostało opublikowanych na łamach periodyku „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”⁴.

¹ Ł. Pigoński, *The Shields of the Empire: Eastern Roman Military Elites during the Reigns of the Emperors Theodosius II, Marcian and Leo I*, Łódź–Kraków 2023, ss. 242 [=„Byzantyna Łodziensia”, t. XLVIII].

² M. J. Leszka, S. Wierzbiński, *Wodzowie Zenona (474–491) i Anastazjusza I (491–518)*, Łódź 2023, ss. 314 [=„Byzantyna Łodziensia”, t. XLIX]. Recenzowana monografia nie jest angielską wersją tej książki. Obie publikacje znacznie różnią się pod względem treści.

³ M. J. Leszka, S. Wierzbiński, *Komes Marcellin, vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2022, ss. 282 [=„Byzantyna Łodziensia”, t. XLV].

⁴ M. J. Leszka, *Flawiusz Areobind – wódz jednej wojny*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2020, t. 27, s. 5–16; Idem, *Kwestia obsady stanowisk magistrów militum za panowania cesarza Zenona (474–491)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2021, t. 28.2, s. 5–22; Ł. Pigoński, *Kilka uwag na temat kariery magistra militum Flawiusza Plinty i jego wpływów na dworze Teodozjusza II*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2021, t. 28.2, s. 23–30; M. J. Leszka, *Flawiusz Patrycjusz, konsul roku 500*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2022, t. 29, s. 25–41.

Recenzowana monografia zamyka ten cykl publikacji. Autorzy nadali jej klarowny układ, dzieląc swą narrację na pięć rozdziałów i wstęp, zawierający m.in. syntetyczny przegląd wykorzystanego w badaniach materiału źródłowego. Rozdział I (s. 13–38), autorstwa dr. Szymona Wierzbńskiego, ma charakter wprowadzający i w przystępny sposób zaznajamia czytelnika ze sposobem organizacji armii cesarstwa wschodniorzymskiego w analizowanym okresie (z odwołaniami do epok wcześniejszych, poczynając od omówienia reform z czasów Dioklecjana i Konstantyna I Wielkiego). Co warto odnotowania, autor, korzystając ze swych poahumanistycznych kompetencji badawczych, porusza w swym tekście również wątki wykraczające poza klasycznie pojęty zakres studiów historycznych, zgłębiając np. sposoby wynagradzania żołnierzy w armii cesarstwa oraz podejmując próbę ustalenia siły nabywczej ich poborów (s. 33–36).

Rozdziały III i IV omawianej monografii poświęcono natomiast ukazaniu wpływu przedstawicieli elit wojskowych z V–VI w. na sytuację międzynarodową cesarstwa oraz na wewnętrzne sprawy w państwie. Pierwsze z analizowanych zjawisk przybliżone zostało przez dr. Szymona Wierzbńskiego w rozdziale III (s. 61–104) poprzez zrekonstruowanie udziału wyższych dowódców armii wschodniorzymskiej w walkach z najeźdźcami zewnętrznymi: w starciach z Ostrogotami za panowania cesarza Zenona (474–491), w wojnie z Persją w latach 502–506 oraz w relacjach z Protobułgarami, poświadczonych źródłowo od 480/481 r. Uwzględnienie tego ostatniego zagadnienia sprawia, że omawiana publikacja zawiera też rozważania, które mogą zainteresować historyków-bałkanistów i bułgarystów, tym bardziej że w syntezach z tej dziedziny najwcześniejszy etap obecności Protobułgarów na Bałkanach nie jest zazwyczaj szczególnie eksponowany⁵.

W rozdziale IV, poświęconym sytuacji w cesarstwie (s. 105–150), prof. Mirosław J. Leszka ukazał rolę, jaką poszczególni dowódcy wojskowi odkrywali w różnego rodzaju przewrotach politycznych i napięciach wewnętrznych. Omówione przez niego zostały kolejno uzurpacje: Bazyliskosa, brata cesarzowej Weryny z 475–476 r. (s. 107–117); Marcjana, męża Leoncji, córki Leona I, z 479 r. (s. 118–127) oraz Illusa i Leoncjusza z lat 484–488 (s. 128–136). Po nich autor poświęcił kilka stron powstaniu Izauryjczyków, które miało miejsce w latach 492–498 (s. 138–142). Rozdział zamyka przedstawienie buntu magistra *militum per Thracias*, Witaliana z lat 513/514–515, opracowane przez dr. Szymona Wierzbńskiego (s. 143–150).

Rozdziały II i V mają w znacznej mierze charakter prozopograficzny. W pierwszym z nich prof. Mirosław J. Leszka i dr Szymon Wierzbński spróbowali znaleźć odpowiedź na pytanie, jakimi względami kierowali się Zenon i Anastazjusz I w wyborze odpowiednich kandydatów do pełnienia wyższych stanowisk w armii

⁵ Vide: В. Гюзелев, *Българско средновековие (VII–XIV в.)* [w:] *Кратка история на България*, red. И. Димитров, София 1981, s. 36–37; T. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 32–33.

(s. 39–60). Kwestię tę obaj badacze przeanalizowali na przykładzie osób, o których informacje zdolali odnaleźć w zachowanych przekazach źródłowych. W monografii przeczytamy zatem o kilkunastu wodzach powołanych przez cesarza Zenona: pięciu magistrach *militum praesentalis* (Marcjan, Armatus, Martynian, Longinus, Trokundes), trzech magistrach *militum per Orientem* (Trokundes, Illus, Jan Scyta), dwóch magistrach *militum per Illyricum* (Onoulf, Sabinian Wielki) i dwóch magistrach *militum per Thracias* (Herakliusz, Leoncjusz). Wśród dowódców mianowanych przez Anastazjusza I odnajdziemy natomiast: trzech magistrów *militum praesentalis* (Jan Kyrtyos, Hypacjusz, Patrycjusz), trzech/czterech magistrów *militum per Orientem* (Jan Scyta, Areobind, Faresmanes, Hypacjusz?), jednego magistra *militum per Illyricum* (Sabinian Młodszy) i czterech magistrów *militum per Thracias* (Hypacjusz, Cyryl, Witalian, Rufin). Dziesięć osób z tego grona zostało dodatkowo wyróżnionych odrębnymi notami biograficznymi w rozdziale V (s. 151–255): Areobind, Armatus, Hypacjusz, Illus, Jan Scyta, Leoncjusz, Patrycjusz, Faresmanes, Sabinian Wielki i Trokundes. Wybór postaci uzależniony był przede wszystkim od szczegółowości danych źródłowych na ich temat. Autorzy starali się bowiem uporządkować informacje o prezentowanych dostojnikach według jednolitego schematu, w miarę możliwości uwzględniając takie aspekty ich biografii, jak: pochodzenie, wykształcenie, przebieg kariery, wizerunek w źródłach, życie rodzinne i ocena dokonania w sferze militarnej.

Monografia zaopatrzona została w starannie opracowaną bibliografię oraz dwa indeksy: osobowy i geograficzny. Warto też zwrócić uwagę na fakt, iż prof. Mirosław J. Leszka zdołał jeszcze przygotować niniejszą książkę do druku sam, nieomal w najdrobniejszych szczegółach. Po jego odejściu do dokończenia pozostało mi tylko kilka niewielkich kwestii edytorskich i spraw formalnych. Większość prac redakcyjnych – jak i w wielu innych tomach serii „Byzantina Lodziensia” o *stricte* historycznej, bizantynologicznej tematyce – wykonał tu osobiście. Recenzowana monografia jest zatem nie tylko ostatnim dziełem wybitnego uczonego, ale też pomnikiem jego niezwyklej pracowitości, odpowiedzialności, dyscypliny i samozaparcia. Przebiegając wzrokiem jej kolejne strony pamiętajmy, że kończył ich korektę w ostatnie wakacje swego życia, nieomal do ostatniej chwili, tj. do momentu, w którym choroba – podstępna choroba, która zaatakowała go nagle, w samym środku lata i pozbawiła życia w kilkanaście zaledwie dni – fizycznie uniemożliwiła mu naciskanie klawiszy komputera.

Zofia A. Brzozowska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź
e-mail: zofia.brzozowska@uni.lodz.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5951-3781>

BIBLIOGRAFIA

- Leszka M. J., *Flawiusz Areobind – wódz jednej wojny*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2020, t. 27, s. 5–16.
- Leszka M. J., *Flawiusz Patrycjusz, konsul roku 500*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2022, t. 29, s. 25–41.
- Leszka M. J., *Kwestia obsady stanowisk magistrów militum za panowania cesarza Zenona (474–491)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2021, t. 28.2, s. 5–22.
- Leszka M. J., Wierzbński S., *Komes Marcellin, vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2022, ss. 282 [=„Byzantina Lodziensia”, t. XLV].
- Leszka M. J., Wierzbński S., *Wodzowie Zenona (474–491) i Anastazjusza I (491–518)*, Łódź 2023, ss. 314 [=„Byzantina Lodziensia”, t. XLIX].
- Pigoński Ł., *Kilka uwag na temat kariery magistra militum Flawiusza Plinty i jego wpływów na dworze Teodozjusza II*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2021, t. 28.2, s. 23–30.
- Pigoński Ł., *The Shields of the Empire: Eastern Roman Military Elites during the Reigns of the Emperors Theodosius II, Marcian and Leo I*, Łódź–Kraków 2023, ss. 242 [=„Byzantina Lodziensia”, t. XLVII].
- Wasilewski T., *Historia Bułgarii*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
- Гюзелев В., *Българско средновековие (VII–XIV в.)* [w:] *Кратка история на България*, red. И. Димитров, София 1981, s. 27–141.